

UDK 377.8:328.34(436-89)"1867/1914"

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prejeto: 9. 9. 2019

Monika Govekar-Okoliš*

Primerjava izobraževanja učiteljev v slovenskih deželah Avstro-Ogrske

*Comparison of Teacher Education in Slovenian lands in
Austro-Hungary*

Izvleček

Prispevek obravnava primerjavo izobraževanja osnovnošolskih učiteljev v slovenskih deželah v obdobju dualistične habsburške monarhije (1867–1914) skozi zakonodajo in organizacijo učiteljsišč. Raziskava je zgodovinska in primerjalna analiza. Ob nastanku dualistične habsburške monarhije je prišlo do večjih sprememb tudi na področju izobraževanja učiteljev, kar ugotavljamo na podlagi šolskih zakonov. Učitelji so postali državni uslužbenci. Nastajala so nova državna in zasebna učiteljsišča s pravico javnosti. Učiteljsišča so bila ločena po spolu, nekatera so bila najprej tri- in nato štiriletna. Z analizo zakonov smo najprej ugotovili razlike med predmetniki učiteljsišč po spolu. S primerjavo njihovega delovanja po posameznih slovenskih deželah pa smo nato predstavili tudi razlike v razvoju, številu in organizaciji. Ugotovili smo, da je bila večina učiteljsišč ustanovljena po letu 1869 in da so se ta iz triletnih v sedemdesetih letih 19. stoletja preoblikovala v štiriletna. Razlike so nastale v razmerju med številom državnih in zasebnih učiteljsišč in v številu učiteljsišč, glede na spol. Ugotovili smo, da je bilo več državnih kot zasebnih učiteljsišč in več ženskih kot moških učiteljsišč. Večje število ženskih učiteljsišč je v slovenskih deželah odprlo možnost večjega zaposlovanja žensk v učiteljskem poklicu.

Abstract

The article deals with the comparison of education of primary school teachers in the Slovenian lands of the Habsburg monarchy (1867–1914) through legislation and the organization of teachers' colleges. The research involves historical comparative analysis. With the emergence of the dualist Habsburg monarchy, there were major changes in the field of teacher education, determined on the basis of school legislation. Teachers became state employees. New state teachers' colleges and private ones with public accreditation appeared, separated by gender, some lasting three and some four-years. Analysis of the legislation showed differences between the syllabuses of teachers' colleges by gender. A comparison of their activities in Slovenian lands also shows differences in the development, number and organisation of teachers' colleges. Most of the teachers' colleges started their work after 1869 and lasted four-years in the 1870s. The differences were in the number of state and private teachers' colleges and the number of teachers by gender. It was found that there were more state schools as private teachers' colleges and more women than male teachers' colleges. A greater number of women teachers point to the possibility of increasing the employment of women in the teaching profession in Slovenian lands.

* Izr. prof. dr. Monika Govekar-Okoliš, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, e-pošta: monika.govekar-okolis@guest.arnes.si

Ključne besede: avstrijska šolska zakonodaja, razlike v izobraževanju učiteljev, učiteljišča, slovenske dežele v Avstro-Ogrski

Key words: Austrian school legislation, differences in teacher education, teachers' colleges, Slovenian lands in Austro-Hungary

Uvod

Z uvedbo dualizma in nastankom Avstro-Ogrske (1867) so v slovenskih deželah na področju osnovnega šolstva izvedli številne spremembe. Vodilni liberalci so prej konservativno avstrijsko politiko začeli usmerjati v bolj liberalne tokove. Spremenili so šolsko upravo in zakonodajo, kar je pomembno vplivalo tako na intenzivnejši kvantitativen kot tudi kvalitativen razvoj šolstva. Na eni strani se je širila šolska mreža, večal se je šolski obisk, vse bolj pa se je uveljavljala tudi splošna šolska obveznost. S tem se je širil vpliv šole na razvoj slovenske kulture, na zavest ljudi in na samo opismenjenost Slovencev. Na drugi strani je prišlo do prehoda šolskega nadzorstva od cerkvenega k laškemu/državnemu. Poleg verske vzgoje se je v šoli s tem povečal tudi pomen posvetne (državlanske, domovinske in nacionalne) vzgoje. Šola je dobila vidne značilnosti državno in nacionalno usmerjene institucije. Za organizacijo in delovanje centralno vodnega šolskega sistema je prek državnih organov in teles skrbela šolska uprava, ki je bila del državne uprave. V skladu z veljavno zakonodajo so imeli državni šolski organi pristojnost, da so sprejemali predmetnike, učne načrte, normative za delo šol, skrbeli za šolsko inšpekcijo in razvoj šolske mreže. Z dokončno ločitvijo učiteljske službe od cerkveniške se je spremenila tudi vloga učiteljev. Za njihovo vzgojo in izobraževanje so bila ustanovljena učiteljišča.¹

Namen zgodovinske raziskave je primerjati in poiskati razlike v razvoju izobraževanja osnovnošolskih učiteljev v slovenskih deželah, ki so pripadale avstrijskemu delu Avstro-Ogrske, v katerem so že od prej veljali različni zakoni in je uvedba dualizma tako stanje samo potrdila. Najprej smo **analizirali takratno avstrijsko šolsko zakonodajo** na področju izobraževanja učiteljic in učiteljev in primerjali predmetnike. Nadaljnje smo **analizirali razvoj in delovanje učiteljišč**, in sicer glede na čas in kraj ustanovitve, na njihovo število, na njihovo notranjo organizacijo oz. na trajanje izobraževanja, na ustanovitelja in glede na spol. Raziskava zajema tista območja habsburške monarhije, na in okrog katerih je v obravnavanem obdobju strnjeno živelo slovensko prebivalstvo. Slovenci so bili tedaj v večjem delu upravno razdeljeni v zgodovinskih habsburških dednih deželah (Kranjski, Koroški, Štajerski, Goriški, v Trstu in v Istri) v avstrijski polovici, v manjšem obsegu in brez narodnostnih pravic pa tudi v županiji Zala in

1 Monika Govekar-Okoliš, *The role of grammar schools in forming the national identity of the Slovenes within Austria from 1849 to 1914*, Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2017, str. 59–65.

Železni županiji v ogrskem delu habsburške monarhije ter v Beneški Sloveniji, ki je od leta 1866 pripadala Kraljevini Italiji.² Absolutno večino so imeli na Kranjskem, več kot pol jih je bilo tudi na Goriškem, v vseh drugih deželah in upravnih enotah pa so bili manjšina. Upoštevali smo učiteljišča na takrat celotnem slovenskem narodnostnem ozemlju, od katerega obrobni deli danes ne pripadajo Republiki Sloveniji (Celovec, Gorica, Trst). Istro so poleg Slovencev v severnih predelih naseljevali tudi Italijani, predvsem v obmorskih mestih.³ V raziskavo smo tako zajeli podatke o učiteljiščih v slovenskih deželah v avstrijskem delu habsburške monarhije, in sicer v Mariboru (Štajerska), v Celovcu (Koroška), v Ljubljani in Škofji Loki (Kranjska), v Gorici (Goriška), v Kopru (Istra) in v Trstu.

Uporabili smo deskriptivno metodo raziskovanja, ki opisuje stanje pojava. Podatke smo pridobili na osnovi zbiranja ter analize primarnih virov iz obdobja Avstro-Ogrske (učiteljske zakonodaje, različnih slovenskih učiteljskih časopisov in knjig) in sekundarnih zgodovinskih virov oz. ustrezne zgodovinske literature.

Pomen avstrijske zakonodaje za izobraževanje učiteljev in vpliv nanj

Temeljite spremembe in modernizacijo osnovnošolskega področja, ki je vključevalo tudi izobraževanje osnovnošolskih učiteljev, so zastavili že v načrtu reforme javnega šolstva v Avstriji v revolucionarnem letu 1848.⁴ Vendar pa načrti reform na osnovnošolskem področju takrat večinoma še niso bili uresničljivi, saj so predpostavljali tudi reforme na drugih področjih, tako tudi uvedbo moderne politično-upravne občine, na kateri bi moralo temeljiti delovanje osnovnih šol. Po avstrijskem vojaškem porazu s Prusijo (1866), ki je bil povod za dualistično razdelitev monarhije, Avstrija pa je zaradi tega odstopila od velikonemškega združevanja, so avstrijsko politiko na Dunaju prevzeli nemški liberalci.⁵ Z uvedbo novih šolskih zakonov, ki so spadali med bolj pomembne liberalne zahteve, so šolsko področje že v prvih letih po uveljavitvi dualizma zapeljali v liberalno smer.

Najprej so z državnim zakonom z dne 25. maja 1868 o temeljnih določbah o razmerju šole do Cerkve omogočili prehod od cerkvene k laični šoli.⁶ Država

2 Jasna Fischer et al., *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, I. del, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005, str. 17–23.

3 Jože Žontar et al., *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Länder Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918*, Graz–Klagenfurt–Ljubljana–Gorizia–Trieste: Steiermarkisches Landesarchiv Graz, 1988, str. 18–198.

4 Franz Seraphin Exner, *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unrichtwesens in Österreich*, Wien: Der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei 1848.

5 Peter Vodopivec, *Od Pohlínove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*, Ljubljana: Modrijan, 2006, str. 83.

6 Zakon z dne 25. maja 1868, wodurch grundsätzliche Bestimmungen über das Verhältnis der Schulle zur Kirche erlassen werden, *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Oesterreich*. (RGI) 48, Jahrgang 1868, Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1868, str. 97.

je s tem zakonom prevzela vodstvo in nadzor nad izvajanjem pouka in vzgoje v šoli, Cerkev pa je v šoli obdržala vodstvo in neposredno nadzorstvo pri verouku. Omenjeni zakon v 9. členu namreč določa, da država izvršuje najvišje vodstvo in nadzor nad vsem poukom in vzgojo prek Ministrstva za bogočastje in uk.⁷ Zakon je po načelu decentralizacije vpeljal tudi šolske svete, ki so delovali na treh ravneh. Kot določa 10. člen zakona, so šolstvo v posamezni deželi vodili deželni šolski sveti, v okrajih okrajni šolski sveti in v občinah krajevni šolski sveti, kar prikazujemo tudi v slikovnem prikazu Struktura državne šolske uprave leta 1868⁸ (glej Sliko 1). Deželni šolski svet je bil najvišja šolska oblast v deželi. Na Slovenskem smo imeli po Imeniku šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenskem skupaj šest deželnih šolskih svetov: v Gradcu za Štajersko, Celovcu za Koroško, Ljubljani za Kranjsko, Gorici za Goriško, Trstu za Tržaško in Kopru za Istro.⁹ Vsak deželni šolski svet je v posamezni deželi predstavljal najvišjo deželno šolsko oblast. Skrbel je za administrativno in pedagoško vodstvo šol, predlagal je posameznike za okrajne šolske inšpektorje. Imenoval je direktorje in učitelje osnovnih in srednjih šol. Deželni šolski svet je pripravljal učne načrte za osnovne in srednje šole, ki so bili veljavni po sklepu deželnih odborov. Dajal je dovoljenje za izdajo učbenikov, predlagal je letni finančni načrt za vzdrževanje šol ter objavljala letna poročila o javni vzgoji.¹⁰ Deželni šolski inšpektorji so skrbeli za nadzor nad osnovnimi in srednjimi šolami v deželi, saj so še posebej pazili, da ne bi šol izrabljali v političnih, verskih ali nacionalnih sporih. Ti so ob inšpekcijah tudi vodili konference učiteljskih zborov. Vsak deželni svet je bil odgovoren Ministrstvu za bogočastje in uk.¹¹ Okrajni šolski sveti so bili neposredno odgovorni določenemu deželnemu šolskemu svetu. Vsaka dežela je imela določeno število okrajnih šolskih svetov, in sicer: dvaindvajset na Štajerskem, štiri na Koroškem, dvanajst na Kranjskem, šest na Goriškem, enega na Tržaškem in dva v Istri 2.¹² Ti so skrbeli za ustrezno nadzorovanje in izpolnjevanje zakonov ter odlokov šolskih oblasti, dajali predloge za ustanovitev novih šol, skrbeli so za nameščanje učiteljev ter jih sklicevali na okrajne učiteljske konference. Skrbeli so tudi za sprotno poročanje deželnemu šolskemu svetu o delu šol kot tudi o delu drugih šolskih ustanov: zavetišč, zavodov za prizadeto mladino, vseh zasebnih osnovnih šol in specialnih šol. Okrajni šolski sveti so

7 Zakon z dne 25. maja 1868, RGBI, str. 48, 98.

8 Prav tam, str. 48, 98.

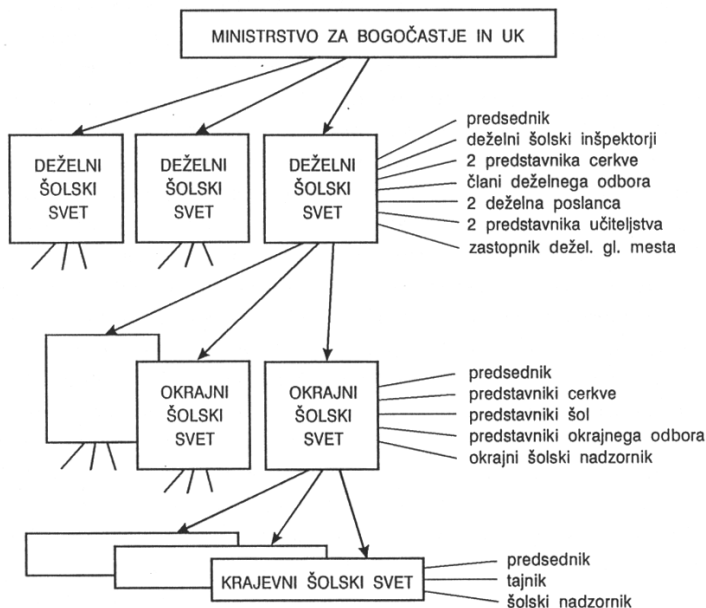
9 *Imenik šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenskem, tj. na slovenskem Štajerju, Kranjskem, sl. Korotanu, Primorskem in slov. Ogerskem*, Ljubljana: Slovensko učiteljsko društvo, 1874, str. 7–129.

10 Zakon z dne 25. maja 1868, RGBI, str. 48, 98.

11 Franc Jožef, Deželno šolsko svetovalstvo, *Učiteljski tovariš*, 15. maja, 1869, Ljubljana, str. 156–158.

12 *Imenik šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenskem, tj. na slovenskem Štajerju, Kranjskem, sl. Korotanu, Primorskem in slov. Ogerskem*, 1874, str. 9–136.

imeli svoj sedež v večjem mestu okraja in največkrat je bil njegov predsednik župan mesta.¹³ Krajevni šolski sveti so bili v posamezni občini in so skrbeli predvsem za materialne izdatke šol, učitelji pa so svoje mesečne dohodke po novem zakonu prejeli od dežele. Krajevne šolske svete so sestavljali: predsednik (župan), tajnik (šolski vodja) in šolski nadzornik.¹⁴ Najvišje šolsko nadzorstvo je bilo tako v rokah deželnih šolskih nadzornikov. Taka šolska uprava je ostala vse do propada habsburške monarhije. Šolski sveti so odločali tako o kvantitativnih kot tudi o kvalitativnih spremembah na področju izobraževanja učiteljev.

Slika 1: Struktura državne šolske uprave leta 1868, izdelana po zakonu z dne 25. maja 1868, s katerim so izdali temeljna določila o razmerju šole do Cerkve. Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Oesterreich, (RGBl) 48, Jahrgang 1868, Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, str. 97–99.

Za izobraževanje učiteljev so že leta 1848 med srednjimi strokovnimi šolami načrtovali dveletne in triletna tečaja za učitelje, iz katerih naj bi v nadaljevanju nastal učiteljski seminar.¹⁵ Ker do večje reforme izobraževanja učiteljev leta 1848

13 Ministrski razpis z dne 18. maja 1869. leta, *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Ljubljana: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1895, str. 87–93.

14 Zakon z dne 25. februarja 1870, *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, str. 405–417, in Franc Jožef, 1869, str. 156–158.

15 Franz Seraphin Exner, *Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Unterrichts in Österreich*, 17. in 58. člen.

ni prišlo, so bodoče učitelje do uvedbe liberalne osnovnošolske zakonodaje konec šestdesetih let 19. stoletja izobraževali na dve- in triletnih učiteljskih tečajih ali preparandijih še vedno na 'normalkah'¹⁶ in na nekaterih drugih bolj pomembnih 'glavnih šolah'.¹⁷ Prva javna učiteljska je kot štiriletne samostojne srednješolske učne ustanove pod neposredno pristojnostjo Ministrstva za bogočastje in uk uvedel tretji državni ljudskošolski zakon z dne 14. maja 1869, ki je izobraževanje učiteljev tudi bolj standardiziral in profesionaliziral.¹⁸ Zakon je ukinil prejšnjo diferenciacijo osnovnih šol na trivialke, glavne šole in normalke ter uvedel nedeljeno osemletno osnovnošolsko obveznost. Ljudska šola je postala državna ustanova, učitelji pa državni uslužbenci. Za učitelje je bila posebnost novega zakona zlasti določba, da se učiteljska ustanovijo ločeno po spolu: posebej za moške in posebej za ženske.¹⁹

Z nastankom moških in ženskih učiteljskih se je odprla pot izobraževanju deklet za učiteljice, ki je bil takrat eden redkih ženskih intelektualnih poklicev. Zakon iz leta 1869 je na formalni ravni izobraževanje učiteljic izenačil z izobraževanjem učiteljev in omogočil izboljšanje socialnega statusa mnogim dekletom, ki so postale učiteljice.²⁰ Imele so svojevrsten položaj in vlogo v družbi. Zakon z dne 29. aprila 1873 je določal, da v primeru, če se učiteljica poroči brez dovoljenja okrajne šolske oblasti, pomeni, da se je s tem prostovoljno odpovedala učiteljski službi in izgubila vse pravice do upokojitve.²¹ To je pomenilo, da se učiteljice brez dovoljenja okrajnega šolskega sveta niso smele poročiti, če so hotele v šoli poučevati. Določilo, da mora učiteljica zapustiti službo, če se poroči, je posebej strogo veljalo na Kranjskem. Na Štajerskem so se učiteljice najprej lahko prosto poročile, kasneje pa so se lahko poročile le z učiteljem, če je tako poroko dovolil deželni šolski svet po priporočilu krajevnega in okrajnega šolskega sveta.²² Moški učitelji so se po zakonu 1873 lahko poročali, le izjemoma je moral imeti dovoljenje okrajne šolske oblasti za poroko le tisti učitelj, "ki še ni trdno postavljen". Če je ravnal

16 'Normalke' ali vzorčne glavne šole so bile od terezijanske reforme dalje najpomembnejše osnovnošolske ustanove v posameznih deželah. Za vse druge osnovne šole so bile norma ali vzorec, na njih pa so od začetka organizirali tudi izobraževalne tečaje za učitelje.

17 'Glavne šole' so bile najprej višje organizirane in bolj zahtevne osnovne šole v okrožnih središčih, pozneje pa tudi v drugih večjih mestih, na katerih so na tečajih po potrebi izobraževali tudi učitelje.

18 Zakon z dne 14. maja 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden, RGBI 62, Jahrgang 1869, Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1869, 28. člen.

19 Zakon z dne 14. maja 1869, RGBI 62, 26. člen.

20 Vlado Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, III. del, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988, str. 245–246.

21 Postava za uravnavo pravnih razmerij učiteljev na javnih ljudskih šolah vojvodine Kranjske, 29. aprila 1873, 58. člen, *Postave in ukazi (Grundsätze und Verordnungen) za Kranjsko ljudsko šolstvo*, Ljubljana: Kranjsko učiteljsko društvo, 1876, str. 236.

22 Tatjana Hojan, Boj slovenskih učiteljev za enakopravnost v 19. stoletju, *Sodobna pedagogika*, 19, 1968, št. 5–6, str. 244.

drugače, je s tem pristal na prostovoljno odpoved od učiteljske službe in izgubil vse pravice do upokojitve.²³

Zakon iz leta 1869 je med drugim določal, da se morajo bodoči učitelji tudi praktično usposabljeni. Vsako učiteljišče je zato imelo v svojem sklopu vadnico kot vzorno ljudsko šolo, v kateri so se gojenci učiteljišč lahko praktično vadili, ženska učiteljišča pa so se morala poleg tega povezovati tudi z otroškimi vrtci.²⁴ V primerjavi s prejšnjimi učiteljskimi tečaji na '*normalkah*' in '*glavnih šolah*' se je zahtevnost za učiteljske kandidate in njihova usposobljenost za opravljanje učiteljskega poklica s hospitacijami na ljudskih šolah in s praktičnimi nastopi v vadnicah bistveno povečala, hkrati pa se je izboljšala tudi kvaliteta njihovega strokovnega dela, ki je sledila novejšim pedagoškim konceptom. Zakon z dne 14. maja 1869 je za učiteljske kandidate tudi določal, da ob zaključku izobraževanja na učiteljiščih opravijo tudi zrelostni izpit pred komisijo, ki ji predseduje odposlanec deželne šolske oblasti, in si tako pridobijo spričevalo zrelosti.²⁵

Prav tako je Zakon z dne 14. maja 1869 določal predmetnik državnih učiteljišč, ki je bil ločen posebej za moška in posebej za ženska učiteljišča.²⁶ Za učiteljske pripravnike na moških učiteljiščih in za učiteljske pripravnice na ženskih učiteljiščih je bilo določenih le pet istih predmetov (verouk, nauk o poučevanju in vzgoji: zgodovina in pomožne znanosti, slovnica: nauk o pismenih sestavkih in slovstvo ali književnost, zemljepis in zgodovina ter pisanje). Na moškem učiteljišču je bilo več matematike (algebre in geometrije), fizike in kemije, medtem ko domoznanstva in kmetovanja na ženskih učiteljiščih sploh ni bilo. Geometrično risanje (tudi s prosto roko), glasbo in telovadbo, ki so jih poučevali na moških učiteljiščih, so na ženskih učiteljiščih prilagodili v predmet risanje (brez geometričnega risanja in risanja s prosto roko), petje in ženske telesne vaje. Samo na ženskih učiteljiščih so poučevali gospodinjstvo, tuje jezike in ženska ročna dela. Po potrebi so samo na moškem učiteljišču izobraževali poučevanje gluhonemih in slepih, poučevanje predšolskih otrok pa so prav tako po potrebi izobraževali tako na moških kot tudi na ženskih učiteljiščih. Na splošno je bilo na ženskih učiteljiščih manj naravoslovja, zato pa več izobraževanja na tipično ženskih področjih: v gospodinjstvu in v ženskih ročnih delih. Iz predmetnika je tako razvidno, da je bilo izobraževanje bodočih učiteljev in učiteljic prilagojeno spolu.

Zakon z dne 14. maja 1869 je kot učni jezik na učiteljiščih določil materinščino, v konkretnih primerih pa je pristojnost določitve prepustil deželnim zakonom. Če materinščine kot učnega jezika na posameznih učiteljiščih ne bi

23 Postava za uravnavo pravnih razmerij učiteljev na javnih ljudskih šolah vojvodine Kranjske, 29. aprila 1873, 58. člen, Postave in ukazi (Grundsätze und Verordnungen) za Kranjsko ljudsko šolstvo, Ljubljana: Kranjsko učiteljsko društvo, 1876, str. 236.

24 Zakon z dne 14. maja 1869, RGBI 62, 27. člen.

25 Zakon z dne 14. maja 1869, RGBI 62, 34. člen.

26 Zakon z dne 14. maja 1869, RGBI 62, 29. in 30. člen.

določil niti deželni šolski zakon, pa ga po nasvetu deželnih šolskih oblasti določi minister za bogočastje in uk.²⁷ Ta zakon prav tako ne določa, kateri so drugi deželni jeziki, določa pa v istem členu, naj se povsod tam, kjer je treba, dijakom omogoči, da se učijo tudi v drugem deželnem jeziku, "da bodo sposobni, če bi bilo potrebno, učiti tudi v tem jeziku".

Leta 1870 so določili nov predmetnik za učiteljišča, ki je dopolnjeval prejšnjega, poleg tega pa je predpisal tudi število tedenskih ur za obvezne (Tabela 1) in neobvezne predmete (Tabela 2), posebej za učitelje²⁸ in posebej za učiteljice.²⁹ Med obveznimi učnimi predmeti je predmetnik poleg učnega jezika (materinščine) določal še francoski jezik, med neobveznimi pa "drugi deželni jezik", ki naj bi ga poučevali po dve uri na teden tako na moških kot tudi na ženskih učiteljiščih, in angleški jezik, ki naj bi ga poučevali samo na ženskih učiteljiščih najprej po tri, nato pa po dve uri na teden.³⁰ Na podlagi letnih poročil učiteljišč pa je bilo ugotovljeno, da je bila učni jezik na učiteljiščih v slovenskih deželah nemščina.³¹

Avstrijski predmetnik (1870) za štiriletna učteljišča je dosledno ločeval učteljišča za moške in ženske. **Razlike v predmetniku med moškimi in ženskimi učteljišči so bile pri številu ur predmetov** (glej Tabelo 1 in 2). Moški so imeli v prvih dveh letih po 30 ur obveznih predmetov, ženske pa po 34 ur. V tretjem in četrtem letniku je bilo po 33 obveznih ur – za vse enako. Izračun skupnega števila ur vseh obveznih predmetov, v vseh štirih letih za moška učteljišča je 126 ur, za ženska učteljišča pa 134 ur. Ženske so imele za 8 ur več obveznih predmetov kot moški na učteljiščih. Iz Tabele 1 ugotovimo, da sta oba predmetnika imela največ ur v vseh štirih letih šolanja namenjenih naslednjim obveznim predmetom: učnemu jeziku (17 ur), pedagogiki s praktičnimi vajami (15 ur), aritmetiki in geometriji (14 ur) in naravoslovju (10 ur). Manj ur je bilo namenjenih skupnim predmetom: prirodopisu (9 ur), po 8 ur so imeli skupni predmeti: geografija, zgodovina z državno zakonodajo, risanje in petje. Najmanj ur v vseh štirih letih pri obveznih predmetih sta imela oba predmetnika pri predmetih verouk (6 ur) in pisanje (3 ure). Med obveznimi skupnimi predmeti v obeh predmetnikih zasledimo predmet telovadba, vendar je v vseh štirih letih bilo več telovadbe v predmetniku za moško učteljišče (8 ur) in pol manj v predmetniku za žensko

27 Zakon z dne 14. maja 1869, RGBI 62, 31. člen.

28 Lehrplan der Bildungsanstalten für Lehrer, 19. Juli 1870, Z. 7033, *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht*, Wien: K.k. Staatsdruckerei, Nr. 111, 1870, str. 477–482.

29 Lehrplan der Bildungsanstalten für Lehrerinnen, 19. Juli 1870, Z. 7033, *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht*, Wien: K.k. Staatsdruckerei, Nr. 112, 1870, str. 482–487.

30 Lehrplan der Bildungsanstalten für Lehrerinnen, 1870, str. 482–487.

31 France Strmčnik, O pretečenem in nadaljnem razvoju Zveze društev pedagoških delavcev Slovenije, *Sodobna pedagogika* 1986, št. 9–10, str. 407–419.

učiteljišče (4 ure). Razlike so bile tudi v urah posameznih predmetov, ki so bili različni za moška ali ženska učiteljišča. Moška učiteljišča so imela še obvezni predmet violino (8 ur) in kmetijstvo (4 ure), medtem ko so ženska učiteljišča imela največ 10 ur namenjenih za francoski jezik, 8 ur za klavir, 5 ur za ženska ročna dela in 1 uro za gospodinjstvo. Razlike pa ugotovimo tudi v številu ur neobveznih predmetov, saj so imele ženske na učiteljišču največ ur namenjenih predmetu angleščina (9 ur) in drugemu deželnemu jeziku (8 ur), skupaj 17 ur, medtem ko so moški imeli na učiteljišču po 8 ur namenjenih predmetu drugi deželni jezik in predmetu klavir in orgle. Najmanj, le 2 uri sta bili namenjeni predmetu metode poučevanja gluhih, slepih in duševno zaostalih. Na moških učiteljiščih so imeli po predmetniku v vseh štirih letih šolanja skupaj 18 ur neobveznih predmetov. Če primerjamo skupno število ur predmetov (obveznih in neobveznih) v vseh štirih letih, ugotovimo, da so imela ženska učiteljišča več ur (151 ur) kot moška (144 ur).

Med predmetnikoma za moška in ženska učiteljišča so bile tudi **razlike glede na obvezne in neobvezne predmete**. V predmetniku za moška učiteljišča je 14 obveznih predmetov, za ženska pa 16 obveznih predmetov. Na ženskih učiteljiščih sta bila tako dva obvezna predmeta več kot na moških učiteljiščih. Na moških in ženskih učiteljiščih je bilo 12 istih obveznih predmetov, razlike pa so bile pri preostalih predmetih. Samo na moških učiteljiščih so imeli kmetijstvo in violino, ki sta bila drugačna obvezna predmeta. Samo na ženskih učiteljiščih pa so imeli štiri druge predmete: gospodinjstvo, klavir, francoski jezik in ženska ročna dela. Razlike so bile tudi pri neobveznih predmetih, saj so moški imeli tri izbirne predmete (drugi deželni jezik, klavir in orgle ter metode poučevanja gluhih, slepih in duševno zaostalih), ženske pa dva (drugi deželni jezik in angleščino).

Navedeni predmeti iz predmetnikov za moška in ženska učiteljišča kažejo (glej Tabelo 1 in Tabelo 2), da so bili **predmeti različno določeni tudi glede na spol**, saj so se moški učitelji učili obveznih vsebin iz kmetijstva in violine, neobvezno pa so izbirali drugi deželni jezik, klavir in orgle, posebej pa so lahko izbrali predmet metode poučevanja gluhih, slepih in duševno zaostalih, kar za ženske v predmetniku ni bilo določeno. Ženske so se na učiteljiščih učile več ženskih obveznih predmetov: gospodinjstva, ženskih ročnih del, klavirja in francoskega jezika, med neobveznimi pa so izbirale drugi deželni jezik in angleščino. Kot posebnost lahko ugotovimo, da so samo moški učitelji lahko izbirali predmet za otroke s posebnimi potrebami (gluhe, slepe, duševno zaostale), medtem ko ženske tega predmeta na učiteljiščih niso imele. Ugotovimo, da je bil večji poudarek tudi na jezikovnem izobraževanju žensk učiteljic kot učiteljev in da omenjeni avstrijski predmetnik iz leta 1870 za moška in ženska učiteljišča med obveznimi predmeti niti ni določil, kateri jezik je učni jezik, in je izbiro prepuščal odločitvi deželnim oblastem (deželnemu šolskemu svetu).

Tabela 1: Število tedenskih ur pouka obveznih učnih predmetov na moških in ženskih učiteljiščih v avstrijskem delu habsburške monarhije³²

Št.	PREDMETI Obvezni	MOŠKO UČITELJIŠČE Razredi					ŽENSKO UČITELJIŠČE Razredi				
		1.	2.	3.	4.	Skupaj ur	1.	2.	3.	4.	Skupaj ur
1	Verouk	2	2	1	1	6	2	2	1	1	6
2	Učni jezik	5	4	4	4	17	5	4	4	4	17
3	Pedagogika s praktičnimi vajami	-	2	5	8	15	-	2	5	8	15
4	Prirodopis	3	2	2	2	9	3	2	2	2	9
5	Naravoslovje	2	3	3	2	10	2	3	3	2	10
6	Geografija	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
7	Aritmetika in geometrija	4	4	4	2	14	4	4	4	2	14
8	Zgodovina z državno zakonodajo	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
9	Kmetijstvo	-	-	2	2	4	-	-	-	-	-
10	Gospodinjstvo	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
11	Pisanje	2	1	-	-	3	2	1	-	-	3
12	Risanje	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
13	Petje	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
14	Violina	2	2	2	2	8	-	-	-	-	-
15	Klavir	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
16	Telovadba (telesna vzgoja)	2	2	2	2	8	1	1	1	1	4
17	Francoski jezik	-	-	-	-	-	3	3	2	2	10
18	Ženska ročna dela	-	-	-	-	-	2	2	1	-	5
	Skupaj ur	30	30	33	33	126	34	34	33	33	134

Tabela 2: Število tedenskih ur pouka neobveznih učnih predmetov na moških in ženskih učiteljiščih v avstrijskem delu habsburške monarhije³³

Št.	PREDMETI Neobvezni	MOŠKO UČITELJIŠČE Razredi					ŽENSKO UČITELJIŠČE Razredi				
		1.	2.	3.	4.	Skupaj ur	1.	2.	3.	4.	Skupaj ur
1	Drugi deželni jezik	2	2	2	2	8	2	2	2	2	8
2	Angleščina	-	-	-	-	-	3	2	2	2	9
3	Klavir in orgle	2	2	2	2	8	-	-	-	-	-
4	Metode poučevanja gluhih, slepih in duševno zaostalih	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-
	Skupaj ur	4	4	4	6	18	5	4	4	4	17

³² Lehrplan der Bildungsanstalten für Lehrer 1870, str. 477-482 in Lehrplan der Bildungsanstalten für Lehrerinnen 1870, str. 482-487.

³³ Prav tam, str. 477-482 in str. 482-487.

Razvoj in organizacija ženskih in moških učiteljišč na Slovenskem

Vse od začetkov uveljavljanja centraliziranega državnega šolskega sistema se je šolska oblast dobro zavedala, da so za razvoj osnovnega šolstva poleg dobre organizacije in materialnih pogojev potrebni sposobni učitelji. Za njihovo izobraževanje je bilo treba ustrezno poskrbeti, glede na vsakokratne izobraževalne razmere in potrebe. Ker se je postopoma večala zahtevnost njihovega znanja in usposobljenost za opravljanje učiteljskega poklica, se je podaljšala tudi doba njihovega izobraževanja. Zahteve po boljši izobrazbi učiteljev so se skladale z zahtevami po boljših učiteljskih plačah in izboljšanju njihovega socialnega statusa. Zlasti v avstrijskem delu habsburške monarhije so bile te zahteve vse bolj prisotne vsaj od revolucionarnega leta 1848 naprej, njihovo uresničenje pa je nato prinesel tretji ljudskošolski zakon leta 1869, ki je učiteljsko službo dosledno ločil od cerkvenih služb (cerkovniške in organistove) in nadzor nad njihovim pedagoškim delom z duhovnikov prenesel na laike in šolske svete. Poleg državnih štiriletnih učiteljišč je zakon leta 1869 v 68. členu določal merila za ustanovitev zasebnih učiteljišč, ločenih po spolu, ki so morala zadostiti pravilom državnega učnega načrta, njihovo delovanje pa je odobril minister za bogočastje in uk.³⁴ Ta je tudi dajal pravico za izdajanje državno veljavnih spričeval (pravico javnosti).³⁵ Zasebna učiteljišča so začela delovati, če so pridobila tudi dovoljenje deželne šolske oblasti.³⁶

Širjenje mreže učiteljišč (državnih in zasebnih) in s tem strokovnega izpopolnjevanja učiteljev je bilo v veliki meri odvisno od pristojnega šolskega ministrstva, v katerem so oblikovali šolsko politiko. Prehod na štiriletna učiteljišča navkljub zakonski določbi v avstrijskem delu habsburške monarhije ni bil enoznačen, saj v slovenskih deželah zasledimo najprej triletna učiteljišča. Zakonske zahteve so v praksi prilagajali razmeram v posameznih deželah, kar bomo predstavili v nadaljevanju.

Razvoj učiteljišč v slovenskih deželah

Uvajanje učnega načrta za učiteljišča (1869), ki je zahteval štiriletno šolanje, se je razlikovalo od dežele do dežele in od učiteljišča do učiteljišča. Do prehoda na štiriletni program ni prišlo hkrati na vseh učiteljiščih. Podobno je bilo z zasebnimi ženskimi učiteljišči, ki so v različnih letih pridobila pravico javnosti.

Na Štajerskem je bilo državno moško učiteljišče v Mariboru ustanovljeno leta 1869, štiriletni učni program pa je bil vpeljan šele v šolskem letu 1872/73.³⁷ Od

34 Zakon z dne 14. maja 1869, RGBI 62, 68. člen.

35 Zakon z dne 14. maja 1869, RGBI 62, 69. člen.

36 Zakon z dne 14. maja 1869, RGBI 62, 70. člen.

37 Heinrich Schreiner, Zur Geschichte der Anstalt, *Erster Bericht der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Marburg*, Marburg: K. K. Lehrerbildungsanstalt, 1891–1892 I., 1892, str. 5–9.

Slika 2: Učiteljišče šolskih sester v Mariboru (Slovenski šolski muzej, fototeka)

leta 1892 je v Mariboru delovalo tudi zasebno žensko učiteljišče, ki so ga odprle katoliške redovnice iz reda šolskih sester. Pravico javnosti je pridobilo leta 1896.³⁸ Poleg tega so v Mariboru leta 1902 ustanovili tudi državno žensko štiriletno učiteljišče.³⁹

Moško in žensko državno učiteljišče v Celovcu *na Koroškem* sta se v štiriletno ustanovo prav tako razvili postopoma. Obe sta bili ustanovljeni leta 1869, štiriletni program pa sta prav tako obe začeli izvajati v šolskem letu 1872/73.⁴⁰ Zaradi varčevanja je bilo žensko učiteljišče v Celovcu leta 1881 ukinjeno.⁴¹ Leta 1899 je začelo delovati v Celovcu zasebno samostansko žensko učiteljišče pri uršulinkah.⁴²

Na Kranjskem je bilo prvo državno triletno moško učiteljišče v Ljubljani ustanovljeno v šolskem letu 1870/71. Ustanovitev četrtega letnika učiteljišča se je

38 *Kronika matrne hiše šolskih sester v Mariboru 1864–1919*, Ljubljana: Kongregacija šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, Mariborska provinca, 2006, str. 608–609.

39 France Strmčnik, *Razvoj izobraževanja osnovnošolskega učiteljstva na Slovenskem v obdobju od leta 1869 do razpada Avstro-Ogrske, Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 344–346.

40 Johann Braumüller, *Die Entwicklung der Klagenfurter Lehrerbildungsanstalt seit 1869, Dritter Bericht der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Klagenfurt*, Klagenfurt: K.k. Lehrerbildungs – Anstalt, 1882, 5, str. 30–33.

41 Braumüller 1882, str. 40–42.

42 Tatjana Hojan, *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 35.

Slika 3: Učiteljišče v Ljubljani (Slovenski šolski muzej, fototeka)

zavlekla in so začeli izvajati štiriletni program šele v šolskem letu 1874/75.⁴³ Vzrok za daljše obdobje triletnega moškega učiteljišča v Ljubljani se je pripisovalo pomanjkanju učiteljstva in premajhnemu vpisu dijakov.⁴⁴ Z odlokom Ministrstva za bogočastje in uk z dne 25. avgusta 1871 so v Ljubljani v šolskem letu 1871/72 odprli štiriletno državno žensko učiteljišče.⁴⁵ Poleg državnega moškega in ženskega učiteljišča v Ljubljani sta bili na Kranjskem še dve zasebni ženski učiteljišči pri uršulinkah v Ljubljani (1869) s pravico javnosti leta 1902 in v Škofji Loki (1909) s pravico javnosti leta 1910.⁴⁶

Goriška je imela zasebno samostansko žensko učiteljsko šolo v Gorici pri uršulinkah od leta 1862 dalje.⁴⁷ Državno učiteljišče v Gorici je bilo ustanovljeno leta 1871 kot triletno moško učiteljišče s slovenskim in italijanskim oddelkom. V šolskem letu 1874/75 se je preoblikovalo v štiriletno žensko učiteljišče. Učenci, ki zaradi zakonskega določila ločitve šolanja po spolu niso mogli nadaljevati šolanja

43 Venceslav Čopič, *Sto let ljubljanskega učiteljišča*, Ljubljana: Gimnazija pedagoške smeri v Ljubljani, 1973, str. 11.

44 Schmidt, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, 1988, str. 236.

45 Čopič 1973, str. 13.

46 Tatjana Hojan, *Žensko šolstvo in učiteljstvo na Slovenskem v preteklih stoletjih*, *Zbornik za historiju šolstva i prosvjete 1968*, Zagreb: Hrvatski školski muzej, Pedagoški muzej u Beogradu, Slovenski šolski muzej v Ljubljani, 1969, str. 69–70.

47 Hojan, *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem*, 1970, str. 35.

Slika 4: Učiteljišče
v Gorici (Slovenski
šolski muzej, fototeka)

na goriškem učiteljišču, so se morali za dokončanje šolanja preseliti na učiteljišče v Kopru.⁴⁸ Z odlokom z dne 10. julija 1875 sta se moški učiteljišči v Trstu in Gorici prenesli v Koper, kjer je bilo edino moško učiteljišče za celotno Avstrijsko primorje.⁴⁹

V **Trstu** najprej zasledimo zasebno samostansko žensko šolo pri benediktinkah, ki so leta 1854 izobraževale osem učiteljskih pripravnic. Benediktinke so imele v Trstu dveletne tečaje. Kandidatke za bodoče učiteljice so opravljale izpit pred državno komisijo.⁵⁰ Leta 1872 je bilo v Trstu državno moško učiteljišče s

48 Johann Markelj, *Bericht der k.k. Lehrerbildungs – Anstalt in Capodistria am Schlusse des Schuljahres 1899/1900*, Capodistria: Lehrerbildungs – Anstalt, 1900, str. 22.

49 Mirjana Kontestabile-Rovis, *Učitelj naj bo, Ob 130-letnici učiteljišča v Kopru, In occasione dei 130 anni dell Istituto magistrale di Capodistria*, Koper: Pokrajinski arhiv, 2003, str. 17.

50 Hojan, *Žensko šolstvo in učiteljstvo na Slovenskem v preteklih stoletjih*, 1969, str. 69.

17 učenci in državno žensko učiteljsiše s 33 učenkami z italijanskim učnim jezikom.⁵¹ V šolskem letu 1874/75 je bilo na moškem in ženskem učiteljsišču v Trstu le 16 učencev in učenk.⁵² Zaradi premajhnega vpisa in velikih stroškov, ki so bili povezani s širitvijo v štiriletno učiteljsiše, so leta 1875 obe učiteljsiški ukinili.⁵³ Učenci in učenke obeh ukinjenih učiteljsišč so šolanje lahko nadaljevali, in sicer moški na prenovljenem koprskem državnem moškem učiteljsišču, ženske pa v Gorici v na novo nastalem državnem ženskem učiteljsišču.

Triletno državno moško učiteljsiše v Kopru v Istri je bilo ustanovljeno z ministrskim odlokom z dne 19. septembra 1872, s katerim je bilo istočasno ukinjeno učiteljsiše v Rovinju.⁵⁴ Leta 1875 so ga razširili v štiriletno. Imelo je tri oddelke: italijanskega, slovenskega in ilirskega (hrvaškega), uradni jezik pa je bila nemščina.⁵⁵ Pouk je potekal v vseh štirih jezikih. Slovenci so konec 19. stoletja zahtevali, naj se učiteljsiše preseli v Gorico. Slovenski oddelek učiteljsišča v italijanskem Kopru kmalu ni bil dobrodošel. Slovenci so bili zapostavljeni in niso imeli pravih možnosti, da bi v svojem okolju z aktivnim delovanjem pospeševali nacionalni razvoj.⁵⁶ Preselitev učiteljsišča v Gorico je podpiral tudi slovenski učiteljski časopis Učiteljski tovariš, v katerem so zahteve za preselitev naslavljali tudi na slovanske poslance v dunajskem parlamentu.⁵⁷ Šolska oblast na Dunaju je zahteve upoštevala in leta 1909 so slovenski oddelek moškega učiteljsišča iz Kopra preselili v Gorico, kjer je nastalo samostojno moško štiriletno učiteljsiše s slovenskim učnim jezikom.⁵⁸

Ustanovitev učiteljsišč in uveljavitev štiriletnega učnega načrta je določalo Ministrstvo za bogočastje in uk, le izjemoma pa so na njegove odločitve vplivale tudi pobude posameznikov in lokalnih dejavnikov, kakor je bil primer v Kopru oz. v Gorici. Začetna neenotnost pri organiziranju učiteljsišč se je pokazala v neenako dolgem prehajanju s triletnih na štiriletna učiteljsišča. Na zahteve po enotnejši organizaciji učiteljsišč, enotnih učnih načrtih in predmetnikih je ministrstvo oblikovalo posebno komisijo, ki je skrbela za spremembe in izboljšanje delovanja učiteljsišč. Leta 1874 je komisija izdelala Organizacijski statut za moška in ženska

51 Dragutin Franković, Ljubica Godler, Ljubica Lončar, Mihajlo Ogrizović, Dragutin Pazman i Antun Tunkl. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958, str. 148–149.

52 Kontestabile-Rovis, *Učitelj naj bo*, 2003, str. 17.

53 Markelj, *Bericht der k.k. Lehrerbildungs - Anstalt in Capodistria*, 1900, str. 22.

54 Markelj 1900, str. 22.

55 Kontestabile-Rovis, 2003, str. 18.

56 Strmčnik 1970, str. 345.

57 Učiteljsiše v Kopru, *Učiteljski tovariš*, 49, 23. julija 1909, št. 30, str. 1.

58 Andrej Gabršček, *Goriški Slovenci*, Ljubljana: Samozaložba, 1934, str. 320–321.

učiteljišča, ki je postal veljaven v šolskem letu 1874/75.⁵⁹ Ta statut je prinesel novo opredelitev učiteljišč, ki so dolžna usposablјati učitelje, da bodo po svojem poklicnem in splošnem znanju kot tudi svojem značaju sposobni izpolnjevati zahteve državnega osnovnošolskega zakona.⁶⁰ Določila o trajanju izobraževanja, javnosti in neplačevanju šolnine kot tudi glede učnega jezika so ostala ista. Dostopnost do učiteljskega izobraževanja so povečali z uvedbo pripravljalnih razredov, ki so bili do leta 1873 lahko samo pri učiteljiščih, po novem statutu pa tudi pri drugih šolah. Pripravljalni razredi so omogočili vpis na učiteljišča iz več različnih šol in tako pomagali pri odpravljanju pomanjkanja učiteljstva.⁶¹ V skladu z avstrijskim zakonom leta 1896 so zasebna ženska učiteljišča dobila možnost javne akreditacije. To je pomenilo, da so lahko delala pod pogojem, da je minister potrdil njihov statut in učni načrt. Poleg tega naj bi bil zaključni izpit opravljen pod nadzorom inšpektorja, ki se je moral strinjati z izdajo končnega potrdila. Tako so zasebna ženska učiteljišča delala v skladu z enakimi standardi kot državna.⁶²

Primerjalna analiza razvoja, števila in organizacije ženskih in moških učiteljišč v slovenskih deželah v letih 1869–1914

Iz zgoraj omenjenih podatkov o razvoju učiteljišč v slovenskih deželah smo izdelali tabelarično primerjalno in kronološko predstavitev učiteljišč po posameznih deželah v obravnavanem obdobju (glej Tabelo 3 spodaj). Analizirali smo nastanek, razvoj in število učiteljišč ter njihovo organizacijo glede na trajanje (triletna ali štiriletna), glede na ustanovitelja (državna ali zasebna) in glede na spol (moška ali ženska). Za ugotavljanje stanja v izobraževanju učiteljev smo obravnavano obdobje zaradi sprememb zakonodaje in števila učiteljišč razdelili v obdobje do leta 1875 (ko se spremeni moško v žensko učiteljišče v Gorici) in v obdobje po letu 1909 (ko nastaneta učiteljišči v Škofji Loki in v Gorici). Takšna razdelitev omogoča tudi boljšo primerljivost učiteljišč med deželami.

59 Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht vom 26. Mai 1874, z. 7114 an alle Landes-schulbehörden, womit ein Organisations-Statut für die Lehrerbildungsanstalten erlassen wird, *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht*, 1874, Wien: Verlag des k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht, 1874, str. 119–123.

60 Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht vom 26. Mai 1874, str. 119–123.

61 Prav tam, str. 119–123.

62 Bernhard Klein, *Privatschulen im kanonistischen Kontext – eine staatskirchenrechtliche Bestandsaufnahme*. Linz: Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1996, str. 102.

Tabela 3: Razvoj, število in organizacija učiteljišč v slovenskih deželah v letih 1869–1914

Dežele	Učiteljišča	Število učiteljišč do leta 1875 po ustanovitelju in spolu	Število učiteljišč po letu 1909 po ustanovitelju in spolu	Število vseh učiteljišč 1869–1914
Štajerska	Maribor: državno moško (3-let.) (1869) – od 1872/73 (4-let.) Maribor: zasebno žensko pri šolskih sestrah (1892) – pravica javnosti 1896 Maribor: državno žensko (4-let.) (1902)	1 (1 državno) (1 moško)	3 (2 državni) (1 zasebno) (2 ženski) (1 moško)	3
Koroška	Celovec: državno moško (3-let.) (1869) – od 1872/73 (4-let.) Celovec: državno žensko (3-let.) (1869–1881 ukinjeno) – od 1872/73 (4-let.) Celovec: zasebno žensko pri uršulinkah (1899)	2 (2 državni) (1 moško) (1 žensko)	2 (1 državno) (1 zasebno) (1 moško) (1 žensko)	3
Kranjska	Ljubljana: zasebno žensko pri uršulinkah (1869) – pravica javnosti 1902 Ljubljana: državno moško (3-let.) (1870) – od 1874/75 (4-let.) Ljubljana: državno žensko (4-let.) (1871) Škofja Loka: zasebno žensko pri uršulinkah (1909) – pravica javnosti 1910	3 (2 državni) (1 zasebno) (1 moško) (2 ženski)	4 (2 državni) (2 zasebni) (1 moško) (3 žensko)	4
Goriška	Gorica: zasebno žensko pri uršulinkah (1862) Gorica: državno moško (3-let.) (1871) – od 1874/75 državno žensko (4-let.) Gorica: državno moško (4-let.) (1909)	2 (1 državno) (1 zasebno) (1 moško) (1 žensko)	3 (2 državni) (1 zasebno) (1 moško) (2 ženski)	3
Trst	Trst: zasebno žensko v Trstu pri benediktinkah (1854) Trst: državno moško (3-let.) (1872 – 1875 ukinjeno) Trst: državno žensko (3-let.) (1872 – 1875 ukinjeno)	3 (2 državni) (1 zasebno) (1 moško) (2 ženski)	1 (1 zasebno) (1 žensko)	3
Istra	Koper: državno moško (3-let.) (1872) – od 1875 (4-let.)	1 (1 državno) (1 moško)	1 (1 državno) (1 moško)	1
	Skupaj	12 (9 državnih) (3 zasebna) (6 moških) (6 ženskih)	14 (8 državnih) (6 zasebnih) (5 moških) (9 ženskih)	17

Primerjava kronološkega razvoja učiteljišč

Iz opisa razvoja učiteljišč in iz Tabele 3 lahko ugotovimo, da sežejo začetki prvih dveletnih učiteljišč na Slovenskem v Trst, kjer je leta 1854 začela delovati zasebna ženska učiteljska šola pri benediktinkah, in v Gorico, kjer so zasebno učiteljsko šolo leta 1862 odprle uršulinke. Ugotovimo, da sta pred tretjim šolskim zakonom leta 1869, ki je določal štiriletna učiteljišča, ločena po spolu, delovali le dve ženski zasebni učiteljski šoli, ki še nista bili organizirani, kot je določal omejnjeni zakon. Leta 1869 so nastala štiri učiteljišča: na Štajerskem (državno moško v Mariboru), na Koroškem (državno moško v Celovcu in državno žensko v Celovcu) in na Kranjskem (zasebno žensko učiteljišče pri uršulinkah v Ljubljani). Leto kasneje 1870 je nastalo v Ljubljani državno moško učiteljišče, leta 1871 pa državno žensko učiteljišče v Ljubljani ter državno moško učiteljišče v Gorici. Leta 1872 je bilo ustanovljeno državno učiteljišče v Trstu za moške in ženske, ki sta bili že leta 1875 ukinjeni. Istega leta 1875 je začelo v Istri delovati državno moško učiteljišče v Kopru. V devetdesetih letih 19. stoletja so ustanovili nova učiteljišča: leta 1892 je začelo delovati zasebno žensko učiteljišče v Mariboru pri šolskih sestrah, leta 1899 zasebno žensko učiteljišče v Celovcu pri uršulinkah in leta 1909 zasebno žensko učiteljišče v Škofji Loki pri uršulinkah.

Primerjava števila učiteljišč po slovenskih deželah

Iz Tabele 3 ugotovimo, da je bilo celotnem obdobju 1869–1914 v vseh obravnavanih slovenskih deželah skupaj sedemnajst učiteljišč, sem prištevamo tudi tista, ki so nastala in bila v omenjenem obdobju tudi ukinjena. Največ je bilo vseh učiteljišč na Kranjskem (4), sledi enako število, po (3) učiteljišča: na Štajerskem, Koroškem, Goriškem in v Trstu ter najmanj, le eno učiteljišče v Istri (Kopru). V prvem obdobju do leta 1875 je bilo vseh učiteljišč dvanajst. Takrat jih je bilo največ na Kranjskem in v Trstu (3), po dve učiteljišči sta bili na Koroškem in Goriškem, le eno učiteljišče je bilo na Štajerskem in v Istri (Kopru). Število učiteljišč se v drugem obdobju po letu 1909 poveča z 12 na 14 učiteljišč. V tem obdobju je bilo največ učiteljišč na Kranjskem (4), sledita Goriška in Štajerska s tremi učiteljišči, dve učiteljišči sta bili na Koroškem in po eno učiteljišče v Trstu in v Istri (Kopru).

Primerjava učiteljišč glede na trajanje (triletna ali štiriletna)

Učiteljišča so v celotnem obdobju 1869–1914 ustanavljali na podlagi šolske zakonodaje, po kateri so njihov dotedanji ustroj in organizacijo iz triletnih spremenili v štiriletna. Tretji državni ljudskošolski zakon z dne 14. maja 1869, ki je veljal za avstrijski del habsburške monarhije, je določil štiriletno izobraževanje učiteljev. Izvedba zakona je potekala postopoma. Večina učiteljišč je bila namreč ob ustanovitvi (v letih 1869–1872) najprej triletna, saj so se razvila iz nekdanjih triletnih preparandijev in so bila sredi sedemdesetih let (1873–1875) večinoma že štiriletna. Iz Tabele 3 ugotovimo, da je bilo državno žensko učiteljišče, ustanovljeno leta 1871 v Ljubljani, prvo štiriletno učiteljišče v slovenskih deželah. Večina učiteljišč je postala štiriletna v sedemdesetih letih 19. stoletja.

Primerjava učiteljišč glede na ustanovitelja (državna ali zasebna)

Primerjava učiteljišč, glede na ustanovitelja (država ali zasebnik), pokaže, da je bilo v slovenskih deželah do leta 1875 devet državnih učiteljišč in tri zasebna samostanska učiteljišča. Po letu 1909 se je stanje spremenilo zaradi ukinitve učiteljišč v Trstu in v Celovcu in prenosa sedeža šole v drug kraj. Število zasebnih samostanskih učiteljišč s pravico javnosti se je povečalo za tri (v Mariboru, Celovcu in Škofji Loki). Po letu 1909 je bilo skupaj šest zasebnih samostanskih učiteljišč. Ker se je medtem število državnih učiteljišč po letu 1909 za eno zmanjšalo, je bilo tedaj v slovenskih deželah osem državnih učiteljišč. Ugotovimo, da je bilo v obeh obdobjih več državnih kot zasebnih učiteljišč.

Primerjava učiteljišč po spolu

S primerjavo učiteljišč po spolu smo ugotovili, da je bilo v slovenskih deželah do leta 1875 enako število ženskih (6) in moških učiteljišč (6). V obravnavanih deželah ugotovimo, da je bilo v prvem obdobju v vsaki deželi po eno moško učiteljišče. Največ ženskih učiteljišč je bilo na Kranjskem (2) in v Trstu (2), medtem ko je bilo na Koroškem in Goriškem po eno žensko učiteljišče. Na Štajerskem in v Istri (Kopru) do leta 1875 ni bilo ženskega učiteljišča. Stanje učiteljišč, glede na spol, se je spremenilo v začetku 20. stoletja. Po letu 1909 je bilo v vseh obravnavanih slovenskih deželah skupaj pet moških in devet ženskih učiteljišč. Primerjalno po deželah ugotovimo iz Tabele 3, da je bilo največ ženskih učiteljišč na Kranjskem (3), na Štajerskem in Goriškem po dve ženski učiteljišči, po eno žensko učiteljišče pa je bilo na Koroškem in v Trstu. V Istri (Kopru) pa ženskega učiteljišča v obeh obravnavanih obdobjih ni bilo.

Od obdobja pred 1875 do obdobja po 1909 se je število moških učiteljišč v obravnavanih slovenskih deželah s šest zmanjšalo na pet, medtem ko se je število ženskih učiteljišč s šest povečalo na devet. Ugotovimo, da so nastala tri zasebna ženska učiteljišča v devetdesetih letih (v Mariboru pri šolskih sestrah, v Celovcu in Škofji Loki pa pri uršulinkah). Iz tega razloga lahko upravičeno sklepamo, da se je v slovenskih deželah za učiteljski poklic odločalo več žensk, ki so se večinoma izobraževale v zasebnih učiteljiščih, kot moških. Med devetimi ženskimi učiteljišči, ki so delovala po letu 1909, so bila samo tri državna (v Mariboru, Ljubljani in v Gorici) in šest zasebnih (v Mariboru, Celovcu, Ljubljani, Škofji Loki, Gorici in Trstu).

Zaključek

Tovrstna primerjalna raziskava na področju izobraževanja osnovnošolskih učiteljev v slovenskih deželah Avstro-Ogrske še ni bila narejena. Ker je omejena na primerjavo in analizo le določenih razlik v izobraževanju učiteljev, je pomembna za nadaljnje raziskovanje izobraževanja učiteljev z drugih vidikov, ki v tej raziskavi niso zajeti. Ugotovili smo, da se je izobraževanje učiteljev v slovenskih deželah v obdobju med letoma 1867 in 1914 razlikovalo že v zakonodaji, ki je

v veliki meri vplivala na organizacijo izobraževanja učiteljev. Temeljni zakon za liberalne šolske reforme so sprejeli 25. maja 1868. V njem so določili novo razmerje šole do Cerkve, po katerem je država prevzela vodstvo in nadzor nad celotnim šolstvom, Cerkev pa je obdržala vodstvo in nadzor nad veroukom. Na Dunaju so kot najvišji organ državne šolske uprave ustanovili Ministrstvo za bogočastje in uk, kateremu so bili odgovorni deželni šolski sveti. Nastala je nova struktura šolske uprave, ki so jo sestavljali deželni šolski sveti, okrajni šolski sveti in krajevni šolski sveti. Na ta način je nova struktura šolske uprave iz leta 1868 pomembno vplivala na razvoj tako kvantitativnih kot kvalitativnih sprememb v šolstvu, kar je veljalo tudi za področje izobraževanja učiteljev.

Zakon z dne 14. maja 1869 je postavil zahtevo po štiriletnih učiteljskih kot srednjih strokovnih šolah. Učiteljsišča so bila ločena po spolu (moška in ženska). Omenjeni zakon iz leta 1869 je na formalni ravni izenačil izobraževanje učiteljev in učiteljic, saj je s tem izboljšal socialni položaj žensk v družbi in obenem spodbudil večje zanimanje žensk za učiteljski poklic, ki je bil v takratnem času eden redkih ženskih intelektualnih poklicev. To se nam je potrdilo tudi v raziskavi, saj se je število ženskih učiteljskih povečalo.

Razlika med predmetnikoma za izobraževanje učiteljev iz leta 1869 in njegovega dopolnila iz leta 1870 nam pokaže, da so v obeh predmetnikih načrtovali tako število enakih kot tudi različnih učnih predmetov, ločenih glede na spol. Predmetnik za moška in ženska učiteljsišča (1870) na novo določa število ur posameznih predmetov, zato smo lahko izdelali Tabela 1 in 2, kjer smo naredili izračun skupnih ur po predmetih, posebej v vseh štirih letih šolanja na moškem in posebej na ženskem učiteljsišču. Najprej smo analizirali razlike med moškimi in ženskimi učiteljsišči, glede na spol, in ugotovili, da so po predmetniku (1870) v vseh štirih letih šolanja imele učiteljice pri številu ur vseh predmetov (obveznih in neobveznih) več ur (151) kot moški učitelji (144). Razlike so bile v številu obveznih in neobveznih predmetov. Za ženska učiteljsišča je predmetnik določal 16 obveznih predmetov, za moška pa 14. Med obveznimi predmeti predmetnik niti za ženska niti za moška učiteljsišča ne določa učnega jezika, ampak odločitev prepušča deželnim oblastem. Za ženska in moška učiteljsišča je bilo 12 istih predmetov. Razlike so bile v tem, da so na moških učiteljsiščih imeli obvezna predmeta kmetijstvo in violino, na ženskih pa gospodinjstvo, ženska ročna dela, klavir in francoski jezik. Razlike so bile tudi pri neobveznih predmetih, saj so se moški lahko učili klavirja in orgel ter metod poučevanja gluhih, slepih in duševno zaoostalnih, kar za ženske v predmetniku ni bilo določeno. Ženske pa so se lahko učile angleščino. Isti neobvezni predmet na moških in ženskih učiteljsiščih je bil drugi deželni jezik. Ugotovimo, da so se učiteljice učile več tujih jezikov (francoščine in angleščine) kot učitelji. Zaradi dosledne ločitve po spolu tudi sklepamo, da so med učitelji in učiteljicami nastale razlike v znanju, posledično pa zato tudi v učiteljskih plačah in v načinu njihovega dela.

Primerjava kronološkega razvoja učiteljskih v slovenskih deželah je pokazala razlike v nastajanju učiteljskih, saj jih je bilo največ ustanovljenih po letu 1869, na kar je, kot ugotovimo, vplival zakon iz leta 1869, ki je določal učiteljsišča kot dr-

žavne, srednje strokovne in štiriletne šole. Obravnavano obdobje 1869–1914 smo zaradi ukinitve posameznih učiteljišč razdelili v obdobje do leta 1875 in v obdobje po letu 1909. Do leta 1875 je bilo vseh učiteljišč 12, po letu 1909 pa 14. V prvem obdobju do leta 1875 je bilo največ učiteljišč na Kranjskem in v Trstu (3), najmanj, le eno učiteljišče, pa jih je bilo na Štajerskem in v Istri (Kopru). V drugem obdobju po letu 1909 je bilo največ učiteljišč na Kranjskem (4), najmanj, po eno, pa v Trstu in v Istri (Kopru). Ugotovimo, da je največja sprememba nastala glede razvoja učiteljišč v Trstu, saj so tam do leta 1875 delovala tri učiteljišča, po letu 1909 pa samo eno. V obeh obravnavanih obdobjih je bilo po eno učiteljišče tudi v Istri (Kopru).

Tretji osnovnošolski zakon iz leta 1869 je vplival najprej na ustanavljanje triletnih in nato štiriletnih učiteljišč. Posebnih razlik med slovenskimi deželami ni, saj je bila večina učiteljišč v sedemdesetih letih 19. stoletja štiriletna.

Razlike med učiteljišči v slovenskih deželah so bile tudi v tem, ali so ta bila državne ustanove ali zasebne s pravico javnosti. Zasebne so bila samostanska ženska učiteljišča. Pravico javnosti so večinoma pridobila proti koncu 19. stoletja. Do leta 1875 je bilo v slovenskih deželah skupaj devet državnih učiteljišč in tri zasebna, po letu 1909 pa osem državnih in šest zasebnih. Ugotovimo, da je bilo v obeh obravnavanih obdobjih več državnih kot zasebnih učiteljišč.

Primerjava učiteljišč po slovenskih deželah, glede na spol, je pokazala, da so razlike med učiteljišči ne le v predmetniku, temveč tudi v njihovem številu. Ugotovili smo, da je bilo v obdobju pred letom 1875 število moških in ženskih učiteljišč enako (6). Razlike so nastale po letu 1909, ko se je število moških učiteljišč za eno učiteljišče zmanjšalo, ker je leta 1875 prenehalo delovati moško učiteljišče v Trstu, medtem ko se je število ženskih učiteljišč s šest povečalo na devet učiteljišč. Spoznali smo, da je bilo po eno moško učiteljišče pred letom 1875 v vseh obravnavanih slovenskih deželah. Po letu 1909 pa je bilo največ ženskih učiteljišč na Kranjskem (3), na Koroškem in v Trstu je bilo po eno žensko učiteljišče, medtem ko v Istri (Kopru) sploh ni bilo ženskega učiteljišča. Povečanje števila ženskih učiteljišč (tri državna in šest zasebnih) v celotnem obravnavanem obdobju kaže, da se je povečalo tudi število žensk v učiteljskem poklicu. Na to je vplivala tudi zakonodaja, ki je omogočila, da so zasebna ženska učiteljišča dobila pravico javnosti in s tem postala enakovredna državnim ženskim učiteljiščem. Spoznamo, da so ženske z učiteljsko službo v obdobju Avstro-Ogrske dosegale najvišjo možno stopnjo izobrazbe. Kot učiteljice so izboljšale položaj žensk v družbi. Njihova učiteljska služba pa je bila pričakovano drugačna od moških učiteljskih služb, saj je temeljne razlike med moškimi in ženskimi učitelji določala že avstrijska šolska zakonodaja v predmetniku za izobraževanje učiteljev, ki jih je ločeval po spolu. Avstrijska šolska oblast je razlike med učitelji formalno začrtala že med njihovim izobraževanjem.

Viri in literatura

Literatura

- Braumüller, Johann, Die Entwicklung der Klagenfurter Lehrerbildungsanstalt seit 1869, *Dritter Bericht der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Klagenfurt*, Klagenfurt: K.k. Lehrerbildungs – Anstalt, 1882, str. 1–42.
- Čopič, Venceslav, *Sto let ljubljanskega učiteljišča*, Ljubljana: Gimnazija pedagoške smeri v Ljubljani, 1973.
- Entwurf der Grundzüge des öffentlichen Untrichtwesens in Österreich*, Wien: Der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1848.
- Fischer Jasna, et al., *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije*, I. del, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.
- Franc Jožef, Deželno šolsko svetovalstvo, *Učiteljski tovariš*, 15. maja 1869, Ljubljana, str. 156–158.
- Franković Dragutin, Godler Ljubica, Lončar Ljubica, Ogrizović Mihajlo, Pazman Dragutin i Tunkl Antun, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.
- Gabršček, Andrej, *Goriški Slovenci*, II knjiga, Ljubljana: Samozaložba, 1934.
- Govekar-Okoliš, Monika, *The role of grammar schools in forming the national identity of the Slovenes within Austria from 1849 to 1914*, Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2017.
- Hojan, Tatjana, Boj slovenskih učiteljic za enakopravnost v 19. stoletju, *Sodobna pedagogika*, 19, 1968, št. 5–6, str. 241–245.
- Hojan, Tatjana, Žensko šolstvo in učiteljstvo na Slovenskem v preteklih stoletjih, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete 1968*, Zagreb: Hrvatski školski muzej, Pedagoški muzej u Beogradu, Slovenski šolski muzej v Ljubljani, 1969, str. 47–81.
- Hojan, Tatjana, *Žensko šolstvo in delovanje učiteljic na Slovenskem*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970.
- Imenik šolskih oblastnij, šol in učiteljev po Slovenskem, t. j. na slovenskem Štajerju, Kranjskem, sl. Korotanu, Primorskem in slov. Ogerskem*, Ljubljana: Slovensko učiteljsko društvo, 1874.
- Klein, Bernhard, *Privatschulen im kanonistischen Kontext – eine staatskirchenrechtliche Bestandsaufnahme*, Linz: Universitätsverlag Rudolf Trauner, 1996.
- Kontestabile-Rovis, Mirjana, *Učitelj naj bo, Ob 130-letnici učiteljišča v Kopru, In occasione dei 130 anni dell Istituto magistrale di Capodistria*, Koper: Pokrajinski arhiv, 2003.
- Kronika matrne hiše šolskih sester v Mariboru 1864–1919*, Ljubljana: Kongregacija šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, Mariborska provinca, 2006.
- Lehrplan der Bildungsanstalten für Lehrer, 19. Juli 1870, Z. 7033, *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht*, Wien: K.k. Staatsdruckerei, Nr. 111, 1870, str. 477–482.

- Lehrplan der Bildungsanstalten für Lehrerinnen, 19. Juli 1870, Z. 7033, *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht*. Wien: K.k. Staatsdruckerei, Nr. 112, 1870, str. 482–487.
- Markelj, Johann, *Bericht der k.k. Lehrerbildungs – Anstalt in Capodistria am Schlusse des Schuljahres 1899/1900*, Capodistria: Lehrerbildungs – Anstalt, 1900.
- Ministrski razpis z dne 18. maja 1869. leta, *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Laibach: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1895.
- Postava za uravnavo pravnih razmerij učiteljev na javnih ljudskih šolah vojvodine Kranjske, 29. april 1873, 58. člen, *Postave in ukazi (Grundsätze und Verordnungen) za Kranjsko ljudsko šolstvo*, Ljubljana: Kranjsko učiteljsko društvo, 1876.
- Schmidt, Vlado, *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*. III del, Ljubljana: Delavska enotnost, 1988.
- Schreiner, Heinrich, Zur Geschichte der Anstalt, *Erster Bericht der k. k. Lehrerbildungsanstalt in Marburg*, Marburg: K. K. Lehrerbildungsanstalt, 1891–1892, I., 1892, str. 5–9.
- Strmčnik, France, Razvoj izobraževanja osnovnošolskega učiteljstva na Slovenskem v obdobju od leta 1869 do razpada Avstro-Ogrske, *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1970, str. 339–412.
- Strmčnik, France, O pretečenem in nadaljnem razvoju Zveze društev pedagoških delavcev Slovenije, *Sodobna pedagogika*, 1986, št. 9–10, str. 407–419.
- Učiteljišče v Kopru, *Učiteljski tovariš*, 49, 23. julij, 1909, št. 30, str. 1.
- Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht vom 26. Mai 1874, z. 7114 an alle Landesschulbehörden, womit ein Organisations-Statut für die Lehrerbildungsanstalten erlassen wird, *Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht*, 1874, Wien: Verlag des k.k. Ministerium für Cultus und Unterricht, 1874.
- Vodopivec, Peter, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2006.
- Zakon z dne 25. maja 1868, wodurch grundsätzliche Bestimmungen über das Verhältnis der Schulle zur Kirche erlassen werden, *Reichs – Gesetz – Blatt für das Kaiserthum Oesterreich*, RGBl 48, Jahrgang 1868, Wien: Aus der kaiserlich- königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1868.
- Zakon z dne 14. maja 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden, *Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Oesterreich*. RGBl 62, Jahrgang 1869, Wien: Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1869.
- Zakon z dne 25. februarja 1870, *Zbirka zakonov in ukazov o ljudskem šolstvu na Kranjskem*, Laibach: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1895, 405–417.
- Žontar Jože et al., *Handbücher und Karten zur Verwaltungsstruktur in den Länder Kärnten, Krain, Küstenland und Steiermark bis zum Jahre 1918*, Graz–Klagenfurt–Ljubljana–Gorizia–Trieste: Steiermarkisches Landesarchiv Graz, 1988.

Povzetek

Prispevek je zgodovinska primerjalna raziskava, katere namen je bil primerjalno analizirati in odkriti razlike v razvoju izobraževanja osnovnošolskih učiteljev v slovenskih deželah Avstro-Ogrske med letoma 1867 in 1914. Raziskava zajema tista območja avstrijske polovice dvodelne monarhije, na katerih je v obravnavanem obdobju strnjeno živelo slovensko prebivalstvo. Z uvedbo dualizma je prišlo do večjih sprememb tudi na področju avstrijskega šolskega sistema, šolske uprave in zakonodaje ter s tem tudi do reform v izobraževanju učiteljev. Ugotovili smo, da je avstrijska šolska zakonodaja leta 1869 kvantitativno in kvalitativno vplivala na razvoj in organizacijo učiteljišč in s tem tudi na oblikovanje kakovostnejšega izobraževanja učiteljev. Tretji osnovnošolski zakon leta 1869 je določil, da so učitelji postali državni uslužbenci. Za njihovo izobraževanje so ustanovili štiriletna učiteljišča, ki so bila na srednješolski strokovni ravni ločena po spolu. Zaradi tega so bili po spolu ločeni predmetniki (1869 in 1870) za izobraževanje učiteljev. Njihova primerjava je pokazala, da so se bodoči učitelji na moških in ženskih učiteljiščih učili tako obveznih kot tudi neobveznih predmetov, med katerimi pa so bile razlike tudi po spolu. Zaradi dosledne ločitve po spolu tudi sklepamo, da so med učitelji nastale razlike v znanju, posledično pa zato tudi v učiteljskih plačah in v načinu njihovega dela. Analiza razvoja in delovanja učiteljišč po slovenskih deželah je pokazala, da je večina učiteljišč nastala kmalu po letu 1869 in da so v sedemdesetih letih 19. stoletja postala štiriletna. Razlike med učiteljišči so bile tudi glede na ustanovitelja in financerja: državna učiteljišča ali zasebna učiteljišča s pravico javnosti. Ugotovimo, da je bilo v slovenskih deželah več državnih kot zasebnih učiteljišč in več ženskih kot moških učiteljišč. Zasebna ženska učiteljišča, ki so dobila pravico javnosti, so spodbudila k večjemu izobraževanju žensk za učiteljice. Spoznamo, da je imela avstrijska šolska zakonodaja velik vpliv na modernizacijo izobraževanja učiteljev, ki se je v obdobju med letoma 1867 in 1914 v slovenskih deželah bolj standardiziralo in profesionaliziralo.

Zusammenfassung

Vergleich der Lehrerausbildung in slowenischen Ländern in Österreich-Ungarn

Monika Govekar-Okoliš

Der Beitrag präsentiert eine historische Vergleichsstudie, die darauf abzielt, die Unterschiede in der Ausbildung von Grundschullehrern in slowenischen Ländern der österreichisch-ungarischen Monarchie zwischen 1867 und 1914 vergleichend zu analysieren und aufzudecken. Die Studie erfasst Gebiete der österreichischen Hälfte der zweiteiligen Monarchie mit slowenischer Bevölkerung. Mit der Einführung des Dualismus haben sich auch das österreichische Schulwesen, die Schulverwaltung und die Gesetzgebung grundlegend verändert

sowie auch die Lehrerbildung reformiert. Wir stellen fest, dass die österreichische Schulgesetzgebung im Jahr 1869 einen quantitativen und qualitativen Einfluss auf die Entwicklung und Organisation von Lehrerbildungsanstalten und folglich auf die Bildung einer qualitativ besseren Lehrerausbildung hatte. Mit dem Reichsvolksschulgesetz von 1869 wurden Lehrer zu Beamten. Für ihre Ausbildung wurden vierjährige Lehrerbildungsanstalten eingerichtet, die auf der Mittelschulebene nach Geschlecht getrennt waren. Infolgedessen wurden die Fächer (1869 und 1870) für die Lehrerausbildung nach Geschlecht getrennt. Deren Vergleich ergab, dass künftige Lehrer in männlichen und weiblichen Lehrerbildungsanstalten sowohl Pflicht- als auch Wahlfächer lernten, unter denen auch Unterschiede nach Geschlecht bestanden. Aufgrund der konsequenten Geschlechtersegregation schlussfolgern wir, dass es Unterschiede in den Kenntnissen zwischen Lehrern und folglich auch in ihren Gehältern und ihrer Arbeitsweise gab. Eine Analyse der Entwicklung und des Betriebs von Lehrerbildungsanstalten in slowenischen Ländern ergab, dass die meisten Lehrerbildungsanstalten kurz nach 1869 errichtet wurden und in den 1870er vier Jahre dauerten. Es gab auch Unterschiede zwischen Lehrerbildungsanstalten in Bezug auf den Gründer und den Finanzierer: staatliche oder private Lehrerbildungsanstalten mit Öffentlichkeitsrecht. In slowenischen Ländern gab es mehr staatliche als private und mehr weibliche als männliche Lehrerbildungsanstalten. Private weibliche Lehrerbildungsanstalten mit Öffentlichkeitsrecht förderten die Frauen zur Lehrerausbildung. Wir stellen fest, dass die österreichische Schulgesetzgebung einen großen Einfluss auf die Modernisierung der Lehrerausbildung hatte, die zwischen 1867 und 1914 in den slowenischen Ländern standardisiert und professionalisiert wurde.

Ana Šmidhofer*

Sledi francoskega personalizma v slovenski pedagoški misli med obema vojnama

*Traces of French personalism in the Slovenian pedagogical
ideas between the two world wars*

Izvleček

Slovenska kultura se je pred prvo svetovno vojno opirala predvsem na avstrijsko in nemško, po vojni pa opazimo kulturno preusmeritev, ki je posegla tudi na področje vzgoje. Med obema vojnama se na področju vzgoje in kulture nasploh pojavi francoski vpliv in z njim francoski personalizem. V razpravi uvodoma pokažemo, kako so se ideje francoskega personalizma pojavile pri nas. Nato izpostavimo avtorje (Jakob Šolar, Stanko Cajnkar in Stanko Gogala), ki so te ideje poudarjali pri svojem pedagoškem udejstvovanju. V njihovih razmišljanjih iščemo sledi francoskega personalizma tako, da jih primerjamo z nekaterimi pedagoškimi idejami Jacquesa Maritaina, ki je ideje francoskega personalizma vpeljal na področje vzgoje.

Abstract

Traces of French personalism in the Slovenian pedagogical ideas between the two world wars Prior to World War One, Slovenian culture was mostly based on Austrian and German cultures, whilst after the war there was a cultural reorientation, which also affected education. Between the two wars, French influence appeared in education and culture in general, together with French personalism. The article's introduction shows how the ideas of French personalism appeared in Slovenia. This is followed by focusing on the authors (Jakob Šolar, Stanko Cajnkar and Stanko Gogala), who emphasised these ideas in their pedagogical activities. The article seeks to find traces of French personalism in their ideas by comparing them with a number of the pedagogical ideas of Jacques Maritain, who introduced the concepts of French personalism into the educational field.

Ključne besede: francoski personalizem, vzgoja in izobraževanje, (1919–1941), Slovenija.

Key words: French personalism, education, (1919–1941), Slovenia.

* dr. Ana Šmidhofer, e-pošta: ana.smidhofer@gmail.com